

ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ МАНІФЕСТАЦІЇ ЯВИЩА ДИСКРИМІНАЦІЇ

Юлія МАСЕЛЬ (Житомир, Україна)

Останнім часом велика увага дослідників приділяється вивченню засобів формування політкоректності у мові, тоді як поза колом наукового спостереження залишається джерело вищевказаного процесу – вербальні маркери явища дискримінації, або дискримінативи. Місце цих одиниць у системі мови залишається сьогодні у багатьох аспектах відкритим питанням. Зокрема, нечітко визначено об'єктивно існуючі зв'язки між пейоративністю, інвективністю, агресивністю, дискримінацією, експресивністю та нормативністю, відсутні роботи, в яких надається всебічна характеристика однослівних ідіом як мовних знаків. Отже, **актуальність** досліджень такого спрямування не викликає сумнівів. **Мета** статті полягає в спробі виокремити вербальні маркери дискримінації, що слугують засобами реалізації даного поняття, проаналізувати їх кореляцію з суміжними явищами. **Об'єктом** дослідження є дискримінація як явище та вербальні дискримінативи як засоби її реалізації у мові. **Предметом** дослідження є онтологічні ознаки явища дискримінації та загальна характеристика дискримінативів.

Досліджуючи дискримінацію в рамках сьогодення варто зазначити, що це поняття є досить абстрактним, тому ні в Загальній декларації прав людини, ні в інших міжнародних угодах не має єдиного визначення. Однак, найбільш загальною є правова дефініція даного терміну, що включає будь-яку відмінність, виключення, обмеження або перевагу, за ознакою раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, майнового положення, народження або іншої обставини, і яка має на меті або як наслідок, знищення або применшення визнання, використання або здійснення всіма особами, на рівних можливостях, всіх прав і свобод [13].

Проте доцільно зауважити, що не будь-яке зневажливе ставлення слід тлумачити як дискримінацію, а лише те, що не виходить за межі об'єктивних характеристик суб'єктів дискурсу. Під об'єктивними характеристиками ми розуміємо денотативні ознаки суб'єктів дискурсу, що формують конкретну соціальну групу та ідентифікують її членів. Так, наприклад, інвективні одиниці *fuckhead* (бовдур, козел, дурень), *bitch* (сука, паскуда) є маркерами зневажливого суб'єктивного ставлення, які потенційно можуть позначати будь-яку людину. Отже, виокремити об'єктивно існуючий прошарок людей на основі ознак *fuckhead* або *bitch*, що ідентифікують себе як члена цієї групи видається просто неможливим. Саме тому, безадресна реалізація зазначених одиниць не викличе резонансної хвилі обурення та образи, оскільки не має конкретного векторного спрямування та чітко визначеного адресата.

І зовсім іншу реакцію викличуть одиниці типу *dago*, *ginzo*, *wop*, *Guinea*, *greaseball* (≈ італ'яшка, макаронник) на позначення італійця; *hymie*, *kike*, *yid*, *sheeny* (≈ жид, жидяра) на позначення єврея; *Nigger*, *jigaboo*, *nigga*, *nigra*, *coon*, *spade* (≈ чорнопикий, чорножопий) на позначення особи негроїдної раси; *bumpkin*, *redneck* (≈ кугут, селяк) на позначення мешканця села. У цьому випадку можна прослідкувати чітку інвективну спрямованість на конкретну групу референтів, що визначається об'єктивними ознаками національності, раси, місця проживання відповідно. І тому, на перший погляд, безадресна актуалізація зазначених одиниць у дискурсі неминуче призводить до співвідношення цих номінацій з конкретним груповим адресатом, які об'єктивно ідентифікують себе як члена даного соціального прошарку та сприймають перераховані мовні одиниці як образу у свій бік у вигляді дискримінації. Отже, усі дискримінативи є інвективними одиницями, але не всі інвективні одиниці належать до функціонального класу дискримінативів.

Дискримінація є поширеним поняттям для відображення упередженої поведінки [24]. Суспільство завжди визначалося своєю неоднорідністю і тому між різними класами, прошарками і навіть між цілими суспільствами виникає неприязнь, що призводить до ворожнечі. Такі опозиційні стосунки можуть актуалізуватися в суспільстві у вербальній та

невербальній площині. Вербально дискримінація виражається за допомогою мовних одиниць, що відносяться до функціонального класу дискримінативів.

У межах лінгвістичної науки термін “дискримінація” можна визначити, як реалізацію суб’єктивного зневажливого ставлення до людської особистості та приниження її гідності на основі об’єктивних ознак суб’єктів дискурсу за допомогою вербальних маркерів – дискримінативів. Так, до об’єктивних ознак належать расова приналежність, релігійні та політичні переконання, гендерні ознаки, сексуальна орієнтація, національні та етнічні відмінності.

Вперше даний термін був згаданий у статті “Стильова диференціація англомовних однослівних ідіом” О. М. Мосейчука та А. В. Сингаївської. На думку дослідників, неполіткоректні вульгаризми можна назвати “дискримінативами”, оскільки вони є засобами дискримінації певної національності, статі, сексуальної орієнтації тощо [22].

Явище евфемізації реалізується за допомогою використання політкоректних одиниць для нейтралізації дисфемістичного значення висловлювання. Так, сучасний учений Л. П. Крисін визначає евфемізм, як спосіб непрямого, перифрастичного, а також пом’якшувального позначення предметів, властивостей чи дій [12: 40]. Лінгвістичний словник трактує евфемізми як емоційно нейтральні слова та словосполучення, що вживаються замість синонімічного слова чи виразу, які видаються мовцеві непристойними, грубими чи нетактовними [2: 590]. Отже, дискримінативи є опозиційними одиницями по відношенню до політкоректних висловів. Зміст поняття дискримінативу межує зі змістом терміну дисфемізм, що розглядається як неполіткоректний.

Дисфемізм (від гр. “dus” – погано і “phem” – говорити) визначають як заміну емоційно і стилістично нейтрального слова більш грубим і зневажливим [10: 249].

Перша згадка про дисфемізми у радянському мовознавстві була зроблена в “Очерках по стилистике английского языка” І. Р. Гальперіна. Автор розуміє дисфемізм як лексико-фразеологічний стилістичний засіб, наголошуючи, що в англійській мові існує група слів, які називаються дисфемізмами або какофемізмами [5: 165]. Проте між термінами «дисфемізм» і «какофемізм» існує відмінність. Застосування дисфемізмів може визначатись бажанням або відкрито образити співрозмовника, або ж у гумористичній формі заперечити йому, тоді як для какофемізму характерним є лише перше вживання [6].

Останнім часом лінгвісти значно частіше згадують про існування дисфемізму (В. І. Жельвис, Л. О. Ставицька, Г. Ч. Гусейнов) [8: 205]. Більшою частиною автори цих досліджень розглядають дисфемізм як частину інвективної лексики, яка визначається як навмисне перекинування слів з метою надання їм грубого інвективного значення.

Як зауважує А. М. Кацев, дисфемізм – це не евфемізм зниженого стилю, а його антипод. Дисфемізм протилежний евфемізму не в стилістичному, а в асоціативно-денотативному плані [9: 360]. Окрім того, дисфемія – це не просто вживання лексики зниженого стилю (вульгаризмів, сленгізмів, жаргонізмів і просторічних виразів), а навмисне використання табуйованої мовної форми (або ж нейтральної лексики, яка містить негативну оцінку) [20: 5], що не відповідає даній мовленнєвій ситуації, з метою вирішення певної комунікативної задачі.

Отже, процес дисфемізації протиставляється евфемізації і номінує предмет, явище чи дію більш вульгарним або грубим словом чи висловлюванням [1: 65]. Таким чином явище дисфемізації є механізмом формування дискримінативів як лексичних одиниць з негативною конотацією.

Процес евфемізації є реакцією на дисфемізми. Образливі, грубі засоби номінації замінюються політкоректними одиницями, але внаслідок процесу дисфемізації будь-який новий евфемізм з часом набуває пейоративної конотації та починає функціонувати як дисфемізм. Так, якщо в англійській та американській літературі та публіцистиці XIX–XX ст. вживалося слово “negro” або “nigger” (негр) та мало нейтральне значення [17], то з виникненням європейського імперіалізму, колоніалізму та расизму в XIX столітті слово набуло грубої, вульгарної та дискримінуючої конотації. В кінці XX – на початку XXI ст.

унаслідок деякої трансформації (negro – coloured – black, негр – кольоровий – чорний) почали використовувати термін “Afro-American” (афро-американець) [17]. Проте з часом політкоректний термін “Afro-American” може набути пейоративного значення та сприйматися носіями мови як і дискримінатив “negro” або “nigger”.

Зважаючи на вищезазначене, доцільним є вказати, що дискримінативи виходять за межі норми та нормативності, оскільки їх образливе значення виражає зневажливе та принизливе ставлення мовця до суб’єкта дискримінації. В словниках переважна більшість дискримінативів позначено відміткою “табу” чи “заборонено до вживання”. На основі цього можна зробити висновок, що лексикографічні джерела визначають дискримінативи як ненормативні одиниці.

Ентоні Мак Енері, один із найбільших британських спеціалістів у цій галузі вважає, що ненормативна лексика (bad language) означає будь-яке слово або фразу, яка при використанні в так званій ввічливій бесіді може викликати образу [26: 114]. Відповідно, основу для утворення табуйованих одиниць становлять відмінності між ознаками суб’єктів, про які говорити в суспільстві неприйнятно чи навіть заборонено.

Термін “норма” є універсальним, проте застосовується у низці певних контекстів, таких як культурний, соціальний, етичному, правовий, мовний тощо.

Дискримінативи, перш за все, є відхиленнями від правової, етичної та мовної норми. Осмислюючи проблему формування етико-правової культури, доцільним є врахування таких понять як особистість, етика, мораль, право, етична та правова культура, загальнолюдські цінності. Норми загальнолюдської моралі та права покликані регулювати поведінку людей, виразити направленість повсякденного людського спілкування, орієнтувати людину на доброзичливість, ввічливість повагу і чуйність по відношенню до інших, співчуття і допомогу по відношенню до слабшого, вияв великодушності, порядності, благородства, дотримання етичних норм, поняття, зміст і сутність етичного обов’язку, правової відповідальності [19]. Метою функціонування дискримінативів є негативне, грубе, принизливе ставлення до суб’єкта, що є повною опозицією до вищенаведеного.

Дослідження мовної норми є однією з найскладніших мовознавчих проблем, оскільки її багатовимірність визначається сукупністю історичних, культурно-соціологічних та власне лінгвальних чинників [3].

Сучасна лінгвістика характеризується значним інтересом до вивчення проблеми норми та її варіативності. Ці аспекти висвітлюються у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [4; 15; 18; 25].

Визначення терміна “норма” в науковій практиці неоднозначне. Відмінність у дефініції цього поняття залежить від різних підходів до проблеми нормативності та аспектів вивчення цього явища (з позиції загальної теорії мови, теорії культури мови, практичних міркувань мовної культури тощо). Таким чином поняття “мовна норма” може розглядатися як:

- історично сформований і суспільно усвідомлений стандарт, вироблений літературною традицією, що регулює мовленнєву діяльність у її типових функціонально-комунікативних різновидах [14: 169];
- обрані в процесі комунікативної взаємодії з числа варіантів мовної реалізації, уніфіковані, свідомо фіксовані й найбільш поширені традиційні зразки (стандарты) репрезентації системи мови (засоби мови й правила їхнього вживання) [21: 368];
- сукупність найбільш стійких мовних засобів та правил їх вживання, які є традиційними та прийнятними в певному суспільстві в певну епоху [11].

Цю думку поширив К.С. Горбачевич [7: 19], який вважав, що визнання нормативності будь-якого мовного факту зазвичай спирається на обов’язкову наявність трьох основних ознак: регулярного вживання (відтворюваності) певного способу вираження, відповідність цього способу вираження системі мови та суспільне схвалення його.

Нормативність і ненормативність тих чи інших одиниць мови не постійні, а лише визначається семантикою цих одиниць, наприклад, одна і та ж одиниця може опинитися в одних ситуаціях ненормативною, а в інших може не мати такого статусу, тому принципово важливий контекст вживання ненормативної одиниці [23].

В рамках дослідження дискримінативів варто зазначити, що незважаючи на мовну ситуацію вони відображають негативне, зневажливе ставлення мовця і функціонують лише як ненормативні вербальні одиниці. Дискримінативи не є допустимими в публічному мовленні, так як спрямовані на приниження гідності особи, відмови визнати однакову цінність кожної людини і є правопорушними мовними одиницями.

Дискримінативи є потужним засобом здійснення ідеологічного, психологічного, культурного та релігійного впливу при формуванні й зміні оцінок, думок, переконань та поведінки членів мовного колективу. Ці одиниці виступають у дискурсі як маркери ілюкції й інтенціональності та як засоби прагматичної когерентності дискурсу [16: 11].

Явище дискримінації реалізується в різних типах дискурсу та сферах комунікації. Етимологічно дискримінативи з'явилися як расові упередження, проте сьогодні їх сфера функціонування значно розширилася. Так, спостерігаємо вживання таких дискримінативних одиниць, що базуються на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, як *Jap* (≈япошка) образливе скорочення від *Japanese* по відношенню до японської нації. *Banana* вживається по відношенню до жовтошкірих людей, що намагаються вести себе як “білі”. Використовують даний дискримінатив в основному жителі Азії, щоб вказати, на тих, хто втратив зв'язок зі своєю культурною ідентичністю, наприклад, американці азіатського походження. Дослівний переклад слова *ape* “мавпа”, як дискримінатив цей термін відображає принизливе ставлення до афроамериканців. *Wog* є похідним терміном від *golliwog* (темношкірий персонаж в дитячих оповіданнях 19 ст., який спричинив низку дискусій: одні вважали *golliwog* культурним артефактом, інші ж прикладом расизму проти афро-американців) та вживається жителями Великобританії для дискримінації темношкірих іноземців.

Іншою сферою функціонування дискримінативів є релігія. Особливої частотності досліджуючі вербальні маркери набувають за обставин ворогування представників різних конфесій, чи в опозиції віруючий – невіруючий. Наприклад, *bible basher* (від *bible* – біблія, *to bash* – лупцювати) вживається на позначення фанатичних релігійних осіб, які вважають, що все навкруги є злом окрім Святого Писання. Слово *prod* є скороченням від *protestant*, використовується католикам для приниження переважно дітей, що навчаються в протестантських.

Не менш численними є дискримінативи, що базується на ознаках людей з певними відхиленнями. Так, наприклад, *gimp* (каліка, каліч) є принизливим звертанням для людей з фізичними та розумовими порушеннями. *Pinhead* (від *pin* – булавка, *head* – голова) (≈ тупоголовий, дурний) є образою по відношенню до людей з низькими інтелектом, які не в змозі виконати прості завдання через розумові вади. *Schizo* або *schizoid* скорочення від *schizophrenia* має негативну конотацію та дискримінує людей з даною хворобою. *Sperg* – непристойний термін для людей із синдромом Аспергера, використовується переважно в інтернет мережі. *Midget* – має таке ж значення що і “dwarf”, тобто “карлик”, проте, з більш образливою конотацією.

Вище зазначені терміни функціонують як образливі, нецензурні слова та як “слова табу”, проте доцільно виокремити їх як дискримінативи, виходячи з тлумачення даного поняття. А також оскільки дані образи не лише виражають дерогативне ставлення мовця до суб'єктів дискурсу, а й принижують їхню гідність, дискримінують людей за певними відмінними ознаками по відношенню до інших.

Отже, *дискримінативи* – це ненормативні вербальні маркери реалізації явища дискримінація, що базується на об'єктивних відмінностях, які навмисне вживаються у мові з метою приниження окремої особистості чи групи в цілому на основі відмінності за

національністю, релігійними чи політичними переконаннями, расовою приналежністю тощо.

Перспектива дослідження полягає в більш детальному аналізі системних та функціонально-прагматичних характеристик вербальних дискримінативних одиниць.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абакова Т. Н. Парадигматические отношения и семантико-прагматические особенности эвфемизмов и дисфемизмов современного английского языка (на материале текстов британской прессы): дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. Н. Абакова – Саратов – 2007 – 244 с.
2. Большой Энциклопедический словарь языкознания – [2-е изд]. – М.: Большая Российская Энциклопедия – 1998 – 1456 с.
3. Васильева Л. Співвідношення “СИСТЕМА – НОРМА – СТАНДАРТ – УЗУС” у штокавських мовах / Л. Васильева // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/page/n54/09.pdf>
4. Вербицкая Л. А. Система и норма: (фонетический аспект) / Л. А. Вербицкая // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. Вип. 201 – М. – 1982 – С. 87 – 96
5. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин // – М.: Изд-во лит-ры на ин. яз. – 1958 – 459 с.
6. Гнатківська Р. До проблеми дисфемії в сучасній англomовній пресі / Р. Гнатківська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/iVisnyk/visnyk/Visnyk_16/articles/Hnatkivska.pdf
7. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма (на материале современного русского языка) / К. С. Горбачевич // – Л. – 1978 – 238 с.
8. Жельвис В. И. Слово и дело: юридический аспект сквернословия / В. И. Жельвис // Юрислингвистика-2. Русский язык в его естественном и юридическом бытии – Барнаул – 2000 – С. 194 – 206.
9. Кацев А. М. Эвфемизмы и просторечие. Семантический аспект / А. М. Кацев // Актуальные проблемы семасиологии. – Л. – 1991 – 415 с.
10. Колосов С. А. Манипулятивные технологии дискурса ненависти. Критика и семиотика / С. А. Колосов // – Вып. 7. – Новосибирск – 2004. – С. 248-256.
11. Крысин Л. П. Современная литературная норма и ее кодификация / Л. П. Крысин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://image.web-site.ru/05/text_article.htm?233
12. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. П. Крысин // Русистика – 1994 – № 1–2 – С. 28–49.
13. Левченко К. Б. Дискримінація: правове визначення поняття / К. Б. Левченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/port_al/soc_gum/Nashp/2011_2_1/Levchenk.pdf
14. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови. – К.: Вища школа – 2003 – 462 с.
15. Мечковская Н. Б. Коммуникативная деятельность человека. Функции языка и речи / Н. Б. Мечковская // Социальная лингвистика. – М. – 1996 – С. 7 – 29
16. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англomовних однослівних ідіом: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Мосейчук // – Житомир – 2009 – 253 с
17. Мосієвич Л. В. Когнітивна та комунікативна сутність евфемізмів та дисфемізмів в англomовному просторі / Л. В. Мосієвич // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_gn/2008_1/files/GN108_10.pdf
18. Орлов Г. А. Современная английская речь / Г. А. Орлова // – М.: Высшая школа – 1990 – 246 с.

19. Пшенична Л. В. Теоретичні засади формування етико-правової культури майбутнього вчителя: історичний аспект / Л. В. Пшенична // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2009_1/doc/1/13.pdf
20. Резанова А. Н. Дисфемия в английском языке: семантические механизмы и прагматические функции: автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.04 / Российский гос. педагог. ун-т им. А. И. Герцена / А. Н. Резанова // – С. - Пб. – 2008 – 19 с.
21. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О. О. Селіванова // – Полтава: Довкілля – К. – 2006. – 716 с.
22. Сингаївська А. В, Мосейчук О. М. Сильова диференціація англomовних однослівних ідіом / А. В Сингаївська, О. М. Мосейчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://194.44.242.244/Portal/soc_gum/Nz/89_3/s_tatti/05.pdf
23. Стернин И. А. Неприличная форма высказывания в лингвокриминалистическом анализе текста/ И. А Стернин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file://localhost/I:/ненормативная%20лексика/Стернин%20И.А.%20Неприличная%20форм>
24. Шестаковський О. П. Поширеність та особливості сприйняття етнічної дискримінації в Україні/ О. П. Шестаковський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2010_16/Shestak.pdf
25. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс (методологічний, соціолінгвістичний, етнокультурний аспекти): автореф. дис. докт. філол. наук: 10.02.15 загальне мовознавство / Г. М. Яворська // Інститут української мови НАН України – К. – 2000 – 36 с.
26. McEnery T. Swearing in English: bad language, purity power from 1586 to the present/ T. McEnery// – London; New York – 2006 – 263 p.